

Cătălin George FEDOR

Identitate și alteritate. Studiu asupra ceangăilor din Moldova

COLECȚIA
DIMENSIUNI
CULTURALE

Cătălin-George Fedor

Identitate și alteritate

Studiu asupra ceangăilor din Moldova

LUMEN, 2019

Identitate și alteritate. Studiu asupra ceangăilor din Moldova
Cătălin-George FEDOR

Copyright Editura Lumen, 2019
Iași, Țepeș Vodă, nr.2

Editura Lumen este acreditată CNCIS

edituralumen@gmail.com
prlumen@gmail.com
www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Redactor: Roxana Demetra STRATULAT
Design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin fotocopiere,
scanare, multiplicare neautorizată, indiferent de mediul de
transmitere, este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FEDOR, CĂTĂLIN-GEORGE

Identitate și alteritate : studiu asupra ceangăilor din Moldova /
Cătălin-George Fedor. - Iași : Lumen, 2019

ISBN 978-973-166-528-3

323.1

Cătălin-George Fedor

Identitate și alteritate

Studiu asupra ceangăilor din Moldova

LUMEN, 2019

**Pagin 1 sat
goal inten ionat**

Cuprins

Argument	7
Capitolul I. Comunitate etnică, stereotipuri și prejudecăți	11
1. Spre o abordare postmodernă a comunității etnice	11
1.1 Introducere	11
1.2 De la clasic la postmodern	12
1.3 Concluzii	19
2. Stereotipuri și prejudecăți în perceperea alterității	20
2.1. Introducere	20
2.2. Modalități de raportare la „alteritate”	21
2.3. Stereotipuri în perceperea alterității	23
2.4. Prejudecăți în perceperea alterității	27
2.5. Concluzii	30
Capitolul II. Reprezentări sociale	33
1. Introducere	33
2. Metode	34
3. Incursiune în domeniul mentalităților colective	34
4. De la mentalitățile colective la reprezentările sociale	46
5. Delimitări conceptuale ale reprezentărilor sociale	48
6. Structura și funcțiile reprezentărilor sociale	61
7. Concluzii	71
Capitolul III. Metode de cercetare	75
1. Scurtă prezentare a localităților și populațiilor studiate	75
2. Cercetarea cantitativă	80
3. Cercetarea calitativă	84
Capitolul IV. Rezultate și discuții	87
1. Analiza cantitativă a datelor	87
1.1 Distanța socială	87
1.1.1. Distanța socială referitoare la români	93

1.1.2 Distanța socială referitoare la maghiari	115
1.1.3. Distanța socială referitoare la țigani.....	134
1.1.4 Distanța socială referitoare la ceangăi.....	157
1.2 Indici: ICS, IDS, ICCS.....	178
1.3 Atribute etnice.....	179
1.4 Tipuri de capital	180
1.4.1 Capitalul economic.....	180
1.4.2 Capitalul politic.....	205
1.4.3 Capitalul simbolic.....	216
1.4.4 Capitalul cultural.....	228
1.4.5 Capitalul social	239
2. Analiza calitativă a rezultatelor.....	253
2.1 Aspecte etnice	253
2.1.1 Memoria locuitorilor privind istoria satului și a comunității	253
2.1.2 Autodefinirea etnică	263
2.1.3 Controverse legate de originea etnică a comunităților/ Ingerințe din exterior.....	275
2.1.4. Raporturile interetnice români / maghiari / ceangăi / țigani / alții	288
2.2 Specificul local.....	290
2.2.1 Tradiții și specificul local	290
2.2.2 Rolul bisericii și al altor instituții pentru comunitate.....	303
2.2.3. Păstrarea identității locale.....	307
2.2.4 Privire de viitor	315
Concluzii	321
Bibliografie	325
Anexe.....	335

Argument

Remarcăm existența unei literaturi științifice voluminoase în ceea ce îi privește pe ceangăi. Chiar și așa, există unele confuzii cu privire la identitatea ceangăilor și acestea au apărut din nestudierea adecvată a subiectului sau din abordarea subiectivă a problemei. Însăși denumirea de „ceangău” nu are niciun sens în limba română, aceasta având un caracter peiorativ pentru populația catolică din Moldova, denumită astfel.

Generalizarea utilizării termenului „ceangău” la adresa catolicilor din Moldova a avut urmări diverse printre care și o criză identitară, din cauza accentuării alterității de către populația majoritar ortodoxă. Această situație impune o analiză atentă a raportului dintre identitate și alteritate din perspectiva ceangăilor și o evidențiere a strategiilor de dialog interetnic, intercultural și interconfesional a acestora cu populația majoritară. Această situație impune, de asemenea, și realizarea unor diferențieri între comunitățile catolice/ceangăești din spațiul Moldovei, precum și între locuitorii acestor comunități, în funcție de modul în care aceștia se autoidentifică și se raportează la „ceilalți”.

Studiul științific, relativ consecvent, asupra populațiilor ceangăești a început în secolul al XIX-lea, dar rezultatele nu au condus la un consens, ci, dimpotrivă, au creat polemici. Chiar și în zilele noastre asistăm la o puternică mediatizare în plan jurnalistic, politic și chiar diplomatic a problemei catolicilor din Moldova (a „ceangăilor”), semn că problema privind identitatea lor rămâne deschisă. Drept urmare, asupra acestor populații s-au efectuat numeroase studii din perspective diferite (istorică,

lingvistică, folclorică etc.), care au condus la apariția unor lucrări remarcabile.

Perspectiva care ne interesează aici este una sociologică. În acest moment există o serie de cercetări sociologice în domeniu, iar o analiză asupra acestora ne arată limitarea complexității problemei abordate la unele aspecte de ordin cantitativ în detrimentul celor de ordin calitativ. Studiile publicate și încercările unor cercetători de a elabora unele modele explicative cu privire la identitatea ceangăilor, din perspectivă sociologică, sunt deseori neconcordante, iar rezultatele obținute sunt generalizate, fapt pentru care acest subiect de cercetare a suferit din punct de vedere metodologic.

Obiectivul principal al proiectului nostru este acela de a stabili identitatea etnică a populațiilor de confesiune catolică din satele zonei centrale a Moldovei și a modului în care aceste comunități își construiesc identitatea etnică și culturală.

În acest sens, precizăm faptul că am participat în ultimul deceniu și jumătate la o serie de campanii de cercetări antropologice complexe în unele comunități catolice din Moldova. Seria de cercetări antropologice, realizată de Secția de Cercetări Antropologice a Academiei Române, filiala Iași, cu sprijinul Episcopiei Romano-Catolice din Iași, este singura de acest fel care s-a desfășurat vreodată. Aspectele studiate ne-au permis conturarea unor tipuri antropologice specifice pentru fiecare populație investigată.

Scopul principal propus a fost de „a stabili originea, continuitatea și diversificarea populațiilor de confesiune catolică din satele zonei centrale a Moldovei și a originii așa numiților «ceangăi», problemă asupra căreia continuă să planeze o atmosferă de confuzie și incertitudine” (Botezatu, 2000, p. 107). Echipele de antropologi ieșeni au întreprins cercetări complexe cu caracter antropometric asupra populațiilor din satele Săbăoani și Gherăești din județul Neamț, respectiv Prăjești și Faraoani din județul Bacău. S-au prelevat

date biometrice, morfologice și tipologice pentru regiunea cefalo-facială și corporală.

Vom prezenta în continuare, în mod succint, rezultatele (rezultatele complete ale cercetărilor se regăsesc în *Atlasul antropologic al Moldovei*, publicat de cercetătorii ieșeni în anul 2008).

Se remarcă, în primul rând, faptul că populațiile din cele patru localități, ca aspect antropologic, se aseamănă din punct de vedere al dimensiunilor și al indicilor cefalo-faciali cu toate populațiile din satele Podișului Central Moldovenesc, cu diferențe mai mult sau mai puțin sesizabile.

În al doilea rând, cercetările antropologice au sesizat faptul că la populația din satul Faraoni se remarcă un aspect biomorfologic aparte, care se traduce pe plan tipologic *printr-un aport ceva mai ridicat de trăsături externe*, la fondul principal caracteristic pentru toată populația centro-moldovenească, acest fapt sugerându-ne ipoteza unui amestec al acestei populații cu altele, venite din zone învecinate, eventual din cele transcarpatice.

Vom prezenta, pe scurt, și concluziile studiilor. Astfel, „transferul de populații provenind din anumite zone intracarpatică s-a făcut eșalonat într-o perioadă îndelungată de timp, aceste elemente noi putând fi în același mod asimilate mai mult sau mai puțin, în mod treptat dar continuu, de către populația moldoveană băștinașă care se bucura de anumite privilegii atestate documentar, în ceea ce privește păstrarea și libertatea cultului catolic. Trebuie să subliniem în acest context, prezența unui fenomen de diluare progresivă a unor așa zise «caractere transilvănene» sau «secuime» (ne ferim deocamdată de folosirea termenului «ceangăești») pe parcursul pătrunderii acestora dinspre sud-vest” (Botezatu, *op. cit.*, p. 109). De asemenea, „în concluzie, subliniem că populațiile de confesiune catolică nu se diferențiază de alte populații de confesiune ortodoxă din Moldova” (*ibidem*, p. 110).

Ca o continuare firească a acestor cercetări, propunem o nouă abordare din perspectivă sociologică, în aceleași comunități, rezultatele noi obținute ajutându-ne la conturarea specificului local pentru fiecare comunitate studiată. Fiind socială prin definiție, această disciplină aduce cu sine, pe lângă dimensiunea descriptivă și pe cea explicativă, cea critică și cea predictivă. Mobilă fiind, sociologia poate propune paradigme de cercetare moderne, care lipsesc antropologiei clasice, astfel încât, pentru a studia identitatea ceangăilor din Moldova, vom preciza perspectiva teoretică care atrage după sine și perspectiva metodologică.

După cum precizăm într-o lucrare anterioară (Fedor, 2014), prin comunitate etnică înțelegem membrii unui grup care își afirmă o identitate distinctă dată de conștiința unei istorii sau a unei origini comune. Comunitatea etnică se referă la o multitudine de sensuri subiective pe care oamenii le atașează locului însuși, relațiilor sociale din care ei fac parte și grupului social la care ei se raportează. În termenii unor astfel de sensuri, comunitatea etnică poate fi recunoscută și oamenii care trăiesc în ea se recunosc între ei. Identificările cu o anumită comunitate etnică pot fi privite ca procese sociale în curs de desfășurare.

Putem interpreta comunitatea etnică ca un construct, o realitate ce se construiește și se reconstruiește mereu la nivelul unei conștiințe individuale și/sau colective.

În acest sens, vom urmări modul în care locuitorii comunităților respective își construiesc identitatea etnică.

Capitolul I

Comunitate etnică, stereotipuri și prejudecăți

1. Spre o abordare postmodernă a comunității etnice

1.1. Introducere

Lucrarea de față își propune să treacă succint în revistă modalitățile în care a fost abordat conceptul de *comunitate etnică*, pornind de la cele clasice și ajungând la cele postmoderne. Accentul cade pe perspectiva constructivistă și pe cea construcționistă, iar concluziile scot în evidență faptul că apartenența unui individ la o comunitate etnică este un construct social aflat în permanentă evoluție.

În general, prin *comunitate etnică* înțelegem membrii unui grup care își afirmă o identitate distinctă, dată de conștiința unei istorii sau a unei origini comune. Acest fapt de conștiință se fundamentează pe unele criterii relativ obiective, cum ar fi limba, religia, instituțiile sau trăsăturile culturale comune. Prin urmare, apartenența etnică, în calitate de fapt de conștiință, poate fi definită prin semnificația pe care o dă individul criteriilor enumerate mai sus. Altfel spus, acestea își dobândesc semnificația de trăsături etnice numai în măsura în care sunt activate și integrate în conștiința unei identități etnice. De aici rezultă caracterul constructivist / construcționist al apartenenței la o anumită comunitate etnică, aspect asupra căruia ne vom ocupa în cele ce urmează.

1.2. De la clasic la postmodern

Definirea *comunităților etnice* presupune identificarea unor elemente cheie și a caracteristicilor sale dominante. În abordarea clasică, noțiunea de „comunitate etnică” este strâns legată de noțiunea de *etnie*, adesea legată de noțiunea de *rasă* (Lieberson, 1961), iar etnia este corelată cu noțiunea de *grup etnic*, acesta fiind definit în termeni de diferențe culturale (Van den Berghe, 1967), de granițe sociale (Barth, 1969) sau de credință subiectivă în descendența comună (Weber, [1922] 1968).

Conform lui Rusu-Mocănașu (2014, 62), „referindu-se la originile termenului „etnie», Bauman (2004) susține că originile sale pot fi trasate în Grecia și în termenul «ethnos», fiind utilizat cu referire la bandă, trib, rasă, popor. În istoria mai recentă a imigranților și coloniștilor, termenul «etnic» se încadrează în dihotomia «noi» și «ei», unde «noi» desemnează majoritatea văzută ca non-etnică, iar «ei» semnifică imigranții sau minoritățile (sau etnicii)”. Dihotomia „noi” și „ei” a fost bine evidențiată anterior de Williams (1977) și Stephan (1985).

Termenul „grup etnic” este definit în multiple feluri. El este explicat în termeni de trăsături culturale sau este analizat în termeni ce aparțin socio-psihologiei (Rosen, 1959). O definiție ce se dorește a fi exhaustivă o dă Barth (1969), conform căruia grupul etnic este o populație caracterizată prin patru criterii clare, după cum ne arată, mai departe, Rusu-Mocănașu (*op. cit.*, p. 62): „o vastă auto-perpetuare biologică; existența de valori culturale fundamentale care realizează o unitate evidentă a formelor culturale; crearea unui domeniu de comunicare și interacțiune; membrii acestuia se identifică ca aparținând sieși și sunt identificați de alții ca fiind o categorie distinctă de alte categorii ale aceleași ordini sociale”.

Observăm multiple semnificații atribuite grupului etnic și implicit comunității etnice, în funcție de accentul pus de către diverși autori ce analizează anumite segmente ale etniei sau ale

etnicității. Există o largă perspectivă a definițiilor și interpretărilor posibile ale etnicității, în general aceasta fiind văzută ca o cale de a prezerva o moștenire culturală dată ce furnizează o conexiune mai intimă cu societățile largi, impersonale (Bruhn, 2005). De asemenea, studiile dedicate etnicității reflectă modul în care indivizi și grupuri din medii culturale diferite interacționează sau nu unul cu altul (Huijts, Kraaykamp, Scheepers, 2014) și modul în care grupurile etnice se încadrează în societate, sub forma asimilării spațiale (Massey, 1985) sau emoționale (Ho, Kisoosoon, 2012).

Hutchinson și Smith (1996) consideră că grupul etnic are șase caracteristici principale, citate de Rusu-Mocănașu (*op. cit.*, p. 63), și anume: „un nume propriu comun pentru a identifica și exprima esența comunității; un mit al strămoșului comun care include ideea unei origini comune în timp și spațiu și care oferă etniei un sens de rudenie fictivă; memorii istorice împărtășite, respectiv memorii împărtășite despre un trecut comun, incluzând eroi, evenimente și comemorarea lor; unul sau mai multe elemente de cultură comună, care includ în mod normal religia, obiceiurile și limbajul; o legătură cu o patrie, însă nu neapărat cea ocupată fizic de către etnie, ci numai un atașament simbolic la pământul străbun; un sentiment de solidaritate, cel puțin din partea unui segment al populației etniei”.

Smith (1981) definește *etnia* sau *comunitatea etnică*, conform Rusu-Mocănașu (*op. cit.*, p. 63), drept „un grup social a cărui membri împărtășesc un sens al originii comune, pretind un destin și o istorie comună și distinctivă, posedă una sau mai multe caracteristici distinctive și simt un sens al unicității colective și al solidarității. Pentru a se crea sensul comunității, între membrii grupului este necesar să existe legături, văzute de autor ca fiind primordiale, în jurul cărora să se construiască sentimentul apartenenței la grupul social respectiv. Distinctivitatea istoriei și una sau mai multe dimensiuni

culturale (religie, limbă, culoare, obiceiuri), relațiile culturale desfășurate în contextul acestor similarități culturale, reprezintă caracteristicile importante în identificarea comunității etnice”.

Continuând citarea lui Smith (1981, p. 66), Rusu-Mocănașu precizează că „natura și intensitatea dimensiunilor culturale și sensul originii grupului și istoriei variază puternic printre grupurile etnice în funcție de accentul pus pe una dintre caracteristici. Astfel, în definirea comunității etnice, dimensiunile culturale pot să rămână secundare ca importanță față de sensul originilor comune și al istoriei grupului. Sensul unei istorii comune constituie centrul identității grupului și, totodată, al unicității sale. De multe ori istoria comună nu reflectă realitatea decât parțial, fiind inventată, redescoperită de membrii grupului respectiv, însă fundamentele istorice reale și sensul comun al originilor și al istoriei, cu toate deformările și riturile, fac ca o comunitate să ființeze. De asemenea, pentru ca o comunitate să existe, trebuie să existe și un set de sentimente împărtășite printre membrii săi, un sens destul de larg răspândit al apartenenței și o recunoaștere a alterității, atât din partea membrilor, cât și din partea celorlalți (outsiders)” (Rusu-Mocănașu, *op. cit.*, p. 63).

MacQueen, McLellan, Metzger și alții (2001) definesc *etnia* sau comunitatea etnică prin legăturile sociale, simțul localizării spațiale și împărtășirea unor valori comune ale membrilor ei. Astfel, comunitatea etnică reprezintă un grup de oameni cu diverse caracteristici care sunt legați împreună prin legături sociale, perspective comune împărtășite și angajarea în acțiuni comune, în localizări sau organizări geografice distincte. Una dintre caracteristicile comunității a fost identificată ca fiind simț al locului, ceva ce ar putea fi localizat și descris, ce denotă un sentiment al localizării sau frontierelor. În fine, o altă caracteristică definitorie este împărtășirea de interese și perspective comune ca semn al apartenenței la comunitate. Această definiție a comunității etnice reprezintă concluzia

generalizatoare în urma unui studiu realizat pe un eșantion de 118 subiecți proveniți din medii sociale și etnice diferite.

„Analizând modul în care comunitățile etnice influențează societatea din care fac parte, Korgen (2008) vede în comunitatea etnică un actor colectiv, comunitatea etnică posedând, astfel, viața sa proprie”, consideră Rusu-Mocănașu (*op. cit.*, p. 65). În acord cu acest punct de vedere, Rusu-Mocănașu (*op. cit.*, p. 65-66) își continuă prezentarea, iar „comunitatea etnică este capabilă de acțiuni colective și concertate destinate să atingă scopuri și obiective specifice. Autoarea identifică și reține patru elementele constitutive ale definiției comunității etnice, elemente care, în opinia sa, par să constituie cea mai comprehensivă definiție a comunității etnice. Acestea sunt: grupul de oameni care se definesc ca membri ai comunității etnice sau care împărtășesc o identitate etnică comună (puse în evidență de Gordon, în 1964); organizații și agenții politice care promovează cauza grupului etnic, le facilitează accesul la diverse servicii etc.; o conștiință continuă și un efort deliberat pentru a asigura supraviețuirea comunității prin intermediul activităților care creează o moștenire și celebrează un patrimoniu comun, toate urmărite în mod activ prin instituții cum ar fi familia, școli și biserică (sau moschee); granițele sau frontierele spațiale și/sau sociale care disting între comunitatea etnică și societatea în ansamblu, cum ar fi demarcații fizice ca străzi, cartiere, dar, de asemenea, marcheri sociali incluzând apartenența și/sau activitatea în organizații și instituții ale comunității etnice”.

Continuarea acestui volum o puteți lectura achiziționând volumul de pe

www.editalumen.ro

www.lumenpublishing.com

sau din librăriile noastre partenere.

“ Obiectivul principal al proiectului nostru este acela de a stabili identitatea etnică a populațiilor de confesiune catolică din satele zonei centrale a Moldovei și a modului în care aceste comunități își construiesc identitatea etnică și culturală.

În acest sens, precizăm faptul că am participat în ultimul deceniu și jumătate la o serie de campanii de cercetări antropologice complexe în unele comunități catolice din Moldova. Seria de cercetări antropologice, realizată de Secția de Cercetări Antropologice a Academiei Române, filiala Iași, cu sprijinul Episcopiei Romano-Catolice din Iași, este singura de acest fel care s-a desfășurat vreodată. Aspectele studiate ne-au permis conturarea unor tipuri antropologice specifice pentru fiecare populație investigată.

Scopul principal propus a fost de „a stabili originea, continuitatea și diversificarea populațiilor de confesiune catolică din satele zonei centrale a Moldovei și a originii așa numiților «ceangăi», problemă asupra căreia continuă să planeze o atmosferă de confuzie și incertitudine” (Botezatu, 2000, p. 107). ”

Autorul

